

ДЕРЖАВА ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ: РЕЗУЛЬТАТИ 70-РІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ. «ТРЕТІЙ ШЛЯХ» ПРИЗВІВ ДО ГЛУХОГО КУТА. ЩО ДАЛІ?

ЯРОСЛАВ РОМАНЧУК, президент Міжнародного Інституту Свободи

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-2>

Вступ. У ХХІ ст. модель welfare state (змішана економіка або держави загального інтервенціонізму) з різним обсягом повноважень держави характерна для більшості країн світу, в тому числі країн ЄС-27, G-7, ОЕСР-38. Вони виробляють ~62 % ВВП світу [1].

Welfare stare — це соціально-економічна модель, заснована на змішаній формі власності, що характеризується контролем держави над фінансово-кредитною сферою, в тому числі монополією на друкування грошей і на виробництво основних ціноутворюючих факторів виробництва. Їй притаманне регулювання операцій з приватною власністю, а також таких секторів економіки, як телекомунікація, транспорт, енергетика, охорона здоров'я та освіта. У welfare state держава перерозподіляє функції бізнесу та третього сектору на свою користь.

Однією з ключових проблем даної моделі є збалансування держави з інститутом приватної власності, оскільки діяльність держави призводить до статизації приватної власності, тобто до заборони або обмеження виконання певних операцій з нею. **Показниками ефективності розв'язання даної проблеми** є темпи економічного зростання, динаміка реальних доходів на душу населення, інвестицій, продуктивності праці та всіх факторів

виробництва, що характеризують конкурентоспроможність країни, рівень економічної свободи, захисту приватної власності.

Результати дослідження та їх обговорення. Динаміка розміру та функціоналу держави навіть у розвинених країнах свідчить про те, що модель welfare state з її всеосяжною бюрократією стала не каталізатором, а гальмом розвитку навіть для розвинутих країн світу.

Про це переконливо свідчить доповідь Маріо Драгі «Майбутнє європейської конкурентоспроможності. Стратегія конкурентоспроможності для Європи» ("The future of European competitiveness. A competitiveness strategy for Europe") [2]. Після ухвалення Лісабонської угоди 2010 р. обсяг законодавства ЄС подвоївся. З часу підписання Маастрихтського договору 1992 р. він виріс у сім разів.

За цей час ЄС значно відстав від США, дозволивши Китаю наблизитися до себе на відстані прямої загрози майже для кожного другого промислового експортера. Левова частка навантаження лягла на плечі малого та середнього бізнесу. Бюрократія не розправила плечі європейського підприємництва, а придушила його до землі. Вона надто спотворила структуру мотивів, послабила культуру заощаджень, перенесла центр ваги утримання пенсіонерів на державу. Так обсяг пенсійних активів у ЄС становить лише 32 % ВВП, а США — 142 % ВВП. **Модель welfare state не тільки не розв'язала економічні проблеми, а й суттєво посилила соціальні.**

Ще один яскравий приклад кричущої неадекватності економічної політики ЄС — це формування ринку енергоресурсів. М. Драгі констатує: «Компанії ЄС, як і раніше, стикаються з цінами на електроенергію, які у 2–3 рази вищі, ніж у США, а ціни на природний газ у 4–5 разів вищі» [2]. Через це енергомісткі сектори ЄС програють як США, так і Китаю через високі інвестиційні витрати. Особливо

небезпечною для ЄС є конкуренція з боку китайського бізнесу у сфері чистих, зелених технологій, електромобілів. Високі ціни на енергетичні товари та послуги – переконливий приклад ставки у цьому секторі не так на ринкові, а на державні рішення. Це разом з іншими видами регуляторної діяльності різко обмежує інвестиційні та виробничі можливості європейського бізнесу. Понад 60 % компаній ЄС вважає державне регулювання перешкодою для інвестицій. 55 % МСБ вважає держрегулювання та витрати на їх виконання найбільшим для себе викликом.

Зрештою, ЄС своєю політикою обіцяв інноваційний розвиток, але саме у цій сфері спостерігається найбільший провал. У 2002 р. частка товарних ринків, на яких компанії ЄС прямо конкурувала з китайськими, була 25 %. Сьогодні це 40 %. Частка ЄС у світовій торгівлі неухильно скорочується, а позиції у сфері передових технологій послаблюються. З 2013 до 2023 р. частка виторгу європейських хай-тек компаній у світі скоротилася з 22 % до 18 %, а американських зросла з 30 до 38 %. Лише чотири з Топ-50 хай-тек компаній – європейські.

«В основі слабкої позиції Європи у сфері цифрових технологій лежить статична промислова структура, яка породжує порочне коло низьких інвестицій та низьких інновацій», – констатує М. Драгі. Європейські країни законсервували структуру виробництва і продовжують значною мірою залежати від традиційних секторів до цифрової революції (автомобілебудування, наприклад).

Про перетворення welfare state на справжнього Левіафана в США говорять такі дані. У США функціонує 441 федеральне агентство. Вони керують 2400 програмами надання субсидій. Усього федеральних програм близько 10 тис. [3]. Їхня нормативна база (регулювання) – це 188 тис. сторінок документів.

Щорічно вони здійснюють держзакупівлі (товари, послуги) у сумі понад \$750 млрд. Федеральний уряд володіє 640 млн акрів (~259 млн гектарів) землі. Він володіє, саме використовує чи здає в оренду майже 300 тис. будівель. Конгресмени за чотири роки не в змозі оцінити якість та ефективність використання, навіть мізерної частини цих ресурсів та активів. У 2024 р. витрати федерального бюджету склали \$6,75 трлн. Це майже в 100 разів більше, ніж витрати середнього штату Америки (\$68 млрд). ~75 % всіх видатків федерального бюджету — Social Security, Medicare, Medicaid, оборона, ветерани та відсотки за боргом. Решта — це інфраструктура, юстиція, безпека кордонів, дослідження у сфері охорони здоров'я, національні парки, посібники з безробіття, екстрена допомога у разі природних катаклізмів та виплати з інвалідності.

Федеральні держслужбовці, які працюють на повну ставку, обходяться американським платникам податків у \$300 млрд зарплати та інших виплат. Рахункова палата уряду (Government Accountability Office, GAO) підрахувала, що шахрайство обходиться федеральному уряду в суму від \$233 до \$521 млрд на рік. У 2023 р. Office of Management and Budget оцінив обсяг лише помилок при витрачанні коштів на \$191 млрд. Під час пандемії COVID обсяги шахрайства, надмірних витрат становили \$400 млрд, переважно через Small Business Administration та систему страхування безробітних. Тільки в одній програмі Medicare щорічні помилки становлять \$31 млрд. Роздача грантів (дотацій) на житло коштує федеральному бюджету \$1 млрд щорічно. Кожна федеральна програма має власну бухгалтерію, систему платежів, технологічну базу, нагляд. Рахункова палата щорічно готує цілу гору звітів, та їх рідко хто читає.

За оцінкою Competitive Enterprise Institute сукупні витрати виконання регуляторних вимог федерального Уряду США 2023 р. становили \$2117 млрд. А от Національна асоціація промислових виробників США (National Association

of Manufacturers – NAM) оцінила сукупні витрати державного регулювання на \$3079 млрд. Це 11 % ВВП [4].

Кожне американське домашнє господарство щорічно сплачує так званий регуляторний податок \$15 788. Це рівнозначно 17 % його доходу та 22 % усіх витрат. Для довідки США 134,1 млн домашніх господарств. Середньорічний валовий дохід у 2022 р. становив \$94003 (у 2021 р. було \$87 432). Регуляторний податок у США перевищує витрати середньої родини на охорону здоров'я, продовольство, транспорт, розваги, одяг, послуги та заощадження. Більше лише витрати на житло – \$24 298 на рік.

За розрахунками Національної асоціації промислових виробників щорічне регуляторне навантаження обходиться кожній американській родині \$22962 або 31 % її витрат. Збори з регуляторного податку \$2117 млрд (7,7 % ВВП країни) майже вчетверо більше надходжень від податку на доходи юридичних осіб (corporate income tax). У 2023 р. вони становили \$546 млрд, що лише на 9 % менше, ніж надходження з прибуткового податку з громадян (\$2328 млрд).

І через 35 років системних трансформацій у Європі після розпаду радянської тоталітарної системи ми констатуємо, що **жодна країна не обрала модель повноцінного капіталізму з малою державою**, домінацією приватної власності та відкритої конкуренції.

Приклад старих країн ЄС, США, домінація моделі welfare state виявилася надто сильною для політичних, економічних інтелектуальних еліт перехідних країн, щоб цьому можна було б чинити опір (too strong to resist). На прикладі переважної більшості країн світу перехідні економіки практично реалізують положення неокласичної школи насамперед кейнсіанства. Воно стало формальною теоретичною базою для державного інтервенціонізму в рамках великої держави.

Національні управлінські еліти використовують теоретичний мейнстрим в економіці, щоб розширити свою присутність, зміцнити своє місце у структурі влади та власності. Декларуючи орієнтацію на соціальні цілі та завдання, вони перетворили державу на найбільшу перешкоду для швидкого економічного розвитку та зростання.

Вчені Австрійської економічної школи досить детально описали теорію державного інтервенціонізму, яка лежить в основі моделі welfare state. Аналіз втручання Держави в економіку наведено Л. фон Мізесом у його книгах «Соціалізм: економічний та соціологічний аналіз» (1922) [5], «Інтервенціонізм: економічний аналіз» (1940) [6], і «Людська діяльність. Трактат з економічної теорії» (1949) [7].

Великий австрійський вчений детально, докладно, із суворим дотриманням наукової методології аналізу описав наслідки інтервенціонізму Держави, розширення її функціоналу так, як пропонували теоретики моделі welfare state.

Ф. фон Хайєк збагатив економічну науку [8] описом спонтанного порядку та проблеми розрізненого, «розкиданого» знання.

Ще один представник АЕШ американський учений І. Кірцнер розвинув теорію підприємництва, наголосив на ролі підприємця, як першовідкривача. Цю функцію об'єктивно не можна виконувати Державі. І. Кірцнер представляє наукову аргументацію проти одного з основних постулатів теоретиків моделі welfare state про необхідність державного інтервенціонізму для досягнення загальної рівноваги [9].

На жаль, дані роботи практично не відомі викладачам, студентам mainstream університетів Заходу, тим більше полісімейкерам, яким пропонують і реалізують на практиці модель welfare state. Багата наукова спадщина АЕШ залишається невідомою, не вивченою викладачами

та вченими-суспільнознавцями, які отримали свої ступені в рамках соціалістичної марксистської школи з вкрапленнями критики «буржуазних економічних теорій».

Якщо порівняти інтелектуальний мейнстрим Європи та пострадянського простору, то великої різниці в курсах “Economics” та економічної теорії загалом не буде. Саме тому ідеологія третього шляху, змішаної економіки (австрійці використовують терміни «інтервенціонізм» і *hampered economy* – економіка, що стримується державним регулюванням) настільки популярна у світі.

Для приховання природи моделі інтервенціонізму його прихильники використовують позитивний неймінг, називаючи цю модель державою загального добробуту. Вони говорять про стійкий розвиток, справедливий розподіл, рівність, солідарність і співчуття. Вони роблять ставку на інструменти маркетингу та продажів, на PR, а не на суть та зміст своєї теорії.

Застосування культури скасування, екскомунікація представників АЕШ з теоретичних дискусій та обговорення економічної політики стало однією з причин некритичного сприйняття теорії та практики *welfare state*. Її висували, пропонували соціологи, історики, філософи та представники неокласичної школи, серед яких особливе місце посідали інституціоналісти (на базі німецької історичної школи) та кейнсіанці.

Після 70+ років цього експерименту світ прийшов до багаторівневої системної, структурної кризи. Його джерелом є Держава, яка займає центральне місце у моделі *welfare state*.

Висновки. У середині 2020-х ми констатуємо наступне. Теоретичні основи соціалізму давно спростовані, дезавуйовані та розбиті на теоретичному, логічному і фактичному рівні. Практика побудови повної колективістської

держави також повністю себе дискредитувала. **Welfare state, так само як і регуляторна держава, перебувають у кризі, що поглиблюється.** При цьому mainstream ідеологія, як і раніше, залишається дуже схильною до інтервенції, до розширення повноважень і функцій держави.

Ні населення, ні еліти розвинених і країн, що розвиваються, не знають теоретичних основ не тільки базових положень теорії ринкового процесу АЕШ, але навіть школи суспільного вибору, школи прав власності.

Приймати рішення в рамках марксистсько-кейнсіанської парадигми — це прирікати себе на хронічні кризи, які з кожним новим циклом стають все глибшими й руйнівнішими.

На динаміку політичних і економічних процесів впливають багато факторів. Головне завдання прихильників *laissez faire* капіталізму — показати неповноту, ущербність теоретичного і практичного аналізу, який використовують mainstream полісмейкери, його несучасність і неспроможність.

Австрійська школа економіки озброїла нас достатньою кількістю теоретичних і практичних аргументів, щоб сформувати новий науковий і практичний мейнстрим України, створити на його базі повноцінну Австрійсько-українську економічну школу. Такого роду інтелектуальні інвестиції створять міцний фундамент для швидкого, довгострокового економічного зростання України при суворому дотриманні фундаментальних прав і свобод людини, забезпеченні якісної системи захисту від зовнішніх ворогів.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Світового Банку. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=OE>

2. The future of European competitiveness Part A | A competitiveness strategy for Europe. September 2024. Publications Office of the European Union. URL: https://commission.europa.eu/document/download/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en The future of European competitiveness. Part B | In-depth analysis and recommendations. URL: https://commission.europa.eu/document/download/ec1409c1-d4b4-4882-8bdd-3519f86bbb92_en?filename=The%20future%20of%20European%20competitiveness_%20In-depth%20analysis%20and%20recommendations_0.pdf
3. Government Reform: DOGE + E. Chris Edwards. November 2024. URL: <https://www.cato.org/blog/government-reform-doge-e>
4. Ten Thousand Commandments Sizing up the federal government's new rules and regulations 2024 Edition. Competitive Enterprise Institute. July 2024. URL: https://cei.org/wp-content/uploads/2024/07/10K_2024_v5_for_Rich_1.pdf
5. Socialism: An Economic and Sociological Analysis. Ludwig von Mises. URL: <https://mises.org/library/book/socialism-economic-and-sociological-analysis>
6. Interventionism: An Economic Analysis. L. von Mises. 1940. URL: <https://fee.org/wp-content/uploads/articles/interventionisma neconomicanalysis.pdf>
7. Human Action. A Treatise on Economics. Ludwig von Mises. URL: <https://mises.org/library/book/human-action>
8. Individualism and Economic Order. Friedrich von Hayek. 1948. URL: <http://digamo.free.fr/hayek482.pdf>. The Counter-Revolution of Science. Friedrich A. Hayek. 1952. URL: <https://www.mises.at/static/literatur/Buch/hayek-the-counter-revolution-of-science.pdf>
9. Discovery, Capitalism, and Distributive Justice. Israel M. Kirzner. 1989. URL: <https://about.libertyfund.org/books/discovery-capitalism-and-distributive-justice/> Competition and Entrepreneurship. Chicago. Israel M. Kirzner. 1973. <https://www.sjsu.edu/people/john.estill/courses/158-s15/Israel%20Kirzner%20-%20Competition%20And%20Entrepreneurship.pd/>